

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

O'QUVCHILARNING MA'NAVY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHNING SHAKL, METOD VA USULLARI

*Almuratova Gulbaxor Mansur qizi,
Jizzax davlat pedagogika universiteti xodimi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarning ma'naviy fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirish pedagogik muammo ekanligi, o'quvchilar ma'naviy fazilatlarini shakllantirishning shakl, metod va usullari bir necha tadqiqotlar misolida tahlil qilinib xulosaviy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy tarbiya, ma'naviy tarbiya, axloqiy tarbiya, shaxsiy na'muna, axloqiy iqlim, ma'naviy–ma'rifiy tadbirlar, milliy qadryatlar, ma'rifiy–axloqiy fazilatlar, ma'naviy komillik.

ФОРМЫ, МЕТОДЫ И МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ

*Алмуратова Гулбахор Мансур қизи,
сотрудница Джизакского государственного педагогического университета.*

Аннотация: В данной статье формирование и развитие моральных качеств учащихся является педагогической проблемой, на примере ряда исследований анализируются формы, методы и приемы формирования моральных качеств учащихся и приводятся выводы.

Ключевые слова: Социальное воспитание, духовное воспитание, нравственное воспитание, личный пример, нравственный климат, духовно-просветительская деятельность, национальные ценности, воспитательно-нравственные качества, духовное совершенство.

FORMS, METHODS AND METHODS OF FORMING THE SPIRITUAL QUALITIES OF STUDENTS

*Almuratova Gulbaxor Mansur qizi,
an employee of Jizzakh State Pedagogical University*

Abstract: In this article, the formation and development of students' moral qualities is a pedagogical problem, the forms, methods and methods of formation of students' moral qualities are analyzed on the example of several studies, and conclusions are given.

Key words: Social education, spiritual education, moral education, personal example, moral climate, spiritual-educational activities, national values, educational-moral qualities, spiritual perfection.

Ijtimoiy tajriba shuni ko'rsatadiki, o'z kelajagini qurayotgan har bir davlat axloqiy qadriyatlar asosida shakllanadi va taraqqiyot sari intilib boradi. O'quvchilarning dunyoqarashi va ma'naviy fazilatlarini shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, jamiyat hayotida komil insonni tarbiyalash ularda ma'naviy fazilatlarini shakllantirish bilan bog'liq. Buni amlga oshirish ko'p jixatdan zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish va o'quvchilarni ma'naviy yetuklik va axloqiy yuksaklikka da'vat etishga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham axloqiy

fazilatlarini shakllantirishda oilalar, ta'lim maskanlari hamda mahallalar bunga ko'p vaqt sarflaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev ta'kidlaganlaridek, "hurmatli domlalarimiz va professor o'qituvchilarning eng muhim vazifasi - yosh avlodga puxta ta'lim berish, ularni jismoniy va ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir"[1]

Ma'naviy-axloqiy tarbiya-bu o'qituvchilar, ota-onalarning maktab o'quvchilari o'rtasida yuqori axloqiy qadriyatlarini, shuningdek vatanparvar va Vatan himoyachisi fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan uyushgan va maqsadli faoliyati[2]. Haqiqatdan ham maktab o'quvchilari o'rtasida axloqiy fazilatlarini shakllantirishda axloqiy qadriyatlarga tayanib ish olib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu boradi V. A. Suxomlinskiy shunday deb yozgan edi: bola uchun eng yaxshi o'qituvchi -bu u bilan ma'naviy muloqot qilib, uning o'qituvchi ekanligini unutmagan va o'quvchisida do'st, hamfikir odamni ko'rgan kishi. Bunday o'qituvchi o'z o'quvchisining ichki olamini biladi va uning so'zi yosh, rivojlanayotgan shaxsga ta'sir qilish uchun kuchli vositaga aylanadi. Axloqiy xulq-atvor va axloqiy harakatlarni rag'batlantiradigan muhitni yaratish o'qituvchining ma'naviy dunyoni anglashiga bog'liq. Ma'naviy-axloqiy tarbiya o'quvchilar faoliyatini tashkil etishning o'zgaruvchan usullari va shakllaridan foydalangan holda amalga oshiriladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya usullari-bu pedagogik ta'sir usullari bo'lib, ularning yordamida bola shaxsini shakllantirish axloqiy tarbiyaning maqsad va vazifalariga muvofiq amalga oshiriladi[3].

Ma'naviy-axloqiy tarbiya bo'yicha ishlarni amalga oshirishning eng muhim usullariga quyidagilar kiradi: ishonitirish usuli, ijobiy misol, rag'batlantirish va jazolash, o'qitish, mashq qilish, tarbiyaviy vaziyatlarni ko'rsatish va takrorlash, taklif, axloqiy suhbat. Axloqiy fazilatlarini shakllantirish jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning quyidagi shakllaridan foydalanish mumkin: - o'yinlar-sayohat; - teatrlashtirilgan tomoshalar; - vaziyatli suhbatlar; - muqaddas joylarga tashrif, sayohatlar; - bayramona o'yin-kulgilar, bayramlar; - o'quv viktorinalari; - syujet-rolli o'yinlar, dramatisasiya o'yinlari; - axloqiy va axloqiy vaziyatlarni amalga oshirish; - tematik munozaralar-fikrlash, dialog asosida; - badiiy va samarali faoliyatni olib borish[4].

O'quvchilarning tarbiyasi ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy namunasiga, uning xulq-atvoriga, o'quvchilarga bo'lgan munosabatiga, dunyoqarashiga, ishbilarmonlik fazilatlariga, obro'siga bog'liq. O'qituvchining ijobiy namunasining kuchi uning shaxsiyati, obro'si bilan muntazam va izchil harakat qilganda ortadi. Bundan tashqari, tarbiyachining ijobiy ta'sirining kuchi o'quvchilar uning so'zi va ishi o'rtasida hech qanday tafovut yo'qligiga ishonch hosil qilganda ham ortadi, u hammaga teng va mehribon munosabatda bo'ladi[5]. Bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'qituvchining oila bilan o'zaro munosabati katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ota-onalar bilan ishlashning seminarlar, uchrashuvlar, tematik munozaralar va maslahatlar kabi shakllaridan foydalanish mumkin. Maktab o'quvchilarining axloqiy tarbiyasi ham o'quv jarayonida amalga oshiriladi. Dars turli xil jamoaviy harakatlar va tajribalar, ma'naviy va axloqiy munosabatlar tajribasini to'plash joyidir. Bu yerda bolalar mustaqil ishlashni, o'z harakatlarini boshqalarning sa'y-harakatlari bilan bog'lashni, o'rtoqlarini tinglash va tushunishni, o'z bilimlarini boshqalarning bilimlari bilan solishtirishni, o'z fikrlarini himoya qilishni, yordam berishni va yordam olishni o'rganadilar. Maktab o'quvchilarining axloqiy ongini shakllantirish uchun talabalarga o'z tajribalarini ham, boshqalarning tajribasini ham tushunishga yordam berish kerak (o'rtoqlar, ota-onalar va kattalar namunasi, adabiyot namunalari). Axloqiy tarbiya jarayonida badiiy asarlardan foydalanish bolalarda boshqalarga hamdardlik qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, ularning ijobiy axloqiy hissiyotlarini shakllantiradi[6].

Adabiyot darslarida ma'naviy-axloqiy tarbiya uchun ham qulay sharoitlar yaratilgan. Hikoyalar, she'rlar, ertaklarni o'qish jarayonida bolalarda yaxshilik va yomonlik g'oyasi rivojlanadi. Mehribon, deydi bolalar, atrofdagi odamlarga, do'stlariga, qarindoshlariga g'amxo'rlik qiladigan, fidokorona yordam ko'rsatadigan odam. Maktab o'quvchilarini axloqiy tarbiyalashning muhim sharti-bu sinf va maktabdagi umumiy axloqiy «iqlim», o'qituvchi va bolalar o'rtasidagi munosabatlar uslubi, bolalarga bo'lgan do'stona munosabatlaridir. Sinfda o'zaro g'amxo'rlik va e'tibor, xayrixohlik va talabchanlik muhiti mavjud bo'lganda talaba o'zini jamoaning to'laqonli a'zosi kabi his qiladi. Ushbu yondashuv bilan har kimning shaxsiy salohiyati rivojlanadi, zaiflarning noaniqligi bartaraf etiladi, ularning kamchiliklari sezilmaydi. Bolalarga jamoani umuman his qilishlariga yordam berish, ularning manfaatlarini qadrlashga o'rgatish juda muhimdir. Bolalar adolatsizlik va xafagarchilikdan himoyalanganligini his qilishlari, boshqalarga befarq emasligini ko'rishlari kerak[7]. Bolalarda do'stona ishtirok etish, rahm-shafqat tuyg'usini uyg'otish, ularga shubha, quvonch, qayg'ularni baham ko'rishga o'rgatish, jamoa tuyg'usini singdirish, atrof-muhitda harakat qilish qobiliyatini shakllantirish kerak. Agar siz bolani o'zingizning hamfikringiz, pedagogik jarayonning teng huquqli ishtirokchisiga aylantirsangiz, bunga erishish mumkin.

Adabiyot darslariga tayyorgarlik jarayonida biz badiiy adabiyotni o'qish va tahlil qilish juda og'ir aqliy mehnat ekanligini, uni yengib o'tishda bolalar ushbu asarda go'zallikni ko'rishlari va his qilishlari, unda ishtirok etish quvonchini topishlari kerakligini hisobga oldik. Buning uchun barcha adabiyot darslariga tegishli musiqiy hamrohlikdan va Aktdan foydalangan holda o'tkazib bordik. Misol uchun boshlang'ich sinf o'quvchilaribilan ishlashda « Ertaklar yaxshilikka yetaklar» mavzusida dars o'tkazish jarayonida biz qo'shimcha materiallardan foydalandik: taqdimotlar, tezislar, stendlar, gazetalar va eng muhimi, yaxshi ishlar aksiyasini tashkil qildik, unda hamma o'z yaqinlariga qanday g'amxo'rlik qilishini namoyish etdi. Ertaklar mazmuniga mos saxna ko'rinishlari olib borildi.

Shunday qilib, mavzu bo'yicha dars o'tkazishda: «do'stlikni qadrlay oling!» mavzusida do'stlikni tarannum etguvchi ertaklar, she'rlardan samarali foydalanishga harakat qildik.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning tarbiyaviy ahamiyati insoniy fazilatlarni targ'ib qilishda ham ko'rinadi. Ma'naviyatning muhim funksiyalaridan biri yoshlarni tarbiyalash ekan, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar ana shu g'oyani targ'ib qilish orqali yoshlarga o'tkazadigan o'zining tarbiyaviy ta'sirini yana ham kuchaytiradi.

O'quvchi-yoshlarda axloqiy fazilatlarni shakllantirishda milliy qadriyatlarni ta'lim mazmuniga singdirish orqali tizimida olib borilayotgan ta'limiy - tarbiyaviy ishlar moxiyati yanada boyitiladi. Bu ishlarni to'laqonli amalga oshirishda ta'lim-tarbiyaning turli usul va vositalaridan foydalaniladi. Mamlakatimiz ta'lim tizimida interfaol usullardan foydalanishga katta ahamiyat berilayotgan hozirgi kunda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni qo'llash yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Ilg'or o'qituvchilarning tajribasi ko'rsatishicha, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardan dars jarayonida foydalanish o'quvchi-yoshlar faolligini keskin oshiradi. Bundan tashqari, mashg'ulot o'tkazishning rolli o'yin, xizmat o'yinlari singari shakllari asl mohiyatiga ko'ra madaniy tadbirdir. Chunki, ular ta'lim shakllari bilan san'at elementlarining qo'shib ketishi natijasida vujudga kelgan. Dars jarayonida badiiy asarlardan parchalar keltirish, she'rlarni ifodali o'qish, sahna asarlaridan parchalar ijro etish o'quvchilarning ham aqliy, ham hissiy-emotsional faolligini keskin oshirishga xizmat qiladi.

O'quvchilarning ma'naviy – axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar kechalar, tomosha va teatrlashtirilgan konsertlar, ko'rik-tanlovlar, ko'rgazma,

badiiy kompozitsiya, quvnoqlar va zukkolar tanlovlari kabi shakllarda o'tkaziladi. Ularning har biri o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, shunga monand ravishda, ularni o'tkazish metodikasi ham bir-biridan farq qiladi.

Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash shakllaridan biri bu albatta xalq bayramlaridan foydalanishdir. Xalq bayramlarida ajdodlarimizning eng yaxshi fazilatlarini, fikrlari, tajribalari, yutuqlari, qadriyatlarini mujassamlashgani yoshlar tarbiyasida axloqiy sog'lomlashtiruvchi, insonparvarlikni barqaror etuvchi va ularning ma'naviy kamol topishiga xizmat qiladigan muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoev. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". – T.: «O'zbekiston» NMIU, 2016, 14 – bet

2. Галицкая И.А., Метлик И.В. Понятие «духовно-нравственное воспитание» в современной педагогической теории и практике // Педагогика. 2011. № 10. С. 36 - 46.

3. Анисимов С.Ф. Роль нравственного просвещения в духовном формировании личности. М., 2013.

4. Духовно-нравственное воспитание школьников // Начальная школа: плюс до и после. 2010. № 11.

5. Аплетаяев М.Н. Система воспитания нравственной личности в процессе обучения. М., 2012.

6. Артюхова И.С. Ценности воспитания // Педагогика, 2015. № 8. С. 117-121

7. Губанова Е.В., Пушнова Ю.Б. Духовно - нравственное развитие и воспитание личности гражданина России Воспитание школьников. 2014. № 5. С. 8-14.